

اسماعیل جفرلی

ایمیل:

sumernashr@gmail.com

وابستگی:

محقق تاریخ و زبان ترکی

سیر حرکت تفکر ملی ترکان آذربایجان و ایران از مشروطه تا کنون

و تاثیر آن در شناخت شخصیت‌های تاریخی، با مطالعه موردی "صمد بهرنگی"

چکیده:

تفکر ملی و یا شعور ملی و در زبان ترکی آذربایجانی "ملی دوشونجه، ملی شعور" ذیل اصطلاح ملیگرایی و یا ناسیونالیسم به عنوان محصول دوران مدرنیته در ادبیات فرهنگی سیاسی کنونی به چه معنایی بکار می رود و آیا در بین ملل مختلف معنای واحدی دارد و عناصر معینی را دارا می باشد؟ و اگر تفاوت دارد کدام های هستند؟ مقاله تلاش دارد جواب مختصر و در عین حال مفید در این زمینه ارائه دهد. مقاله در عین حال به این نکته می پردازد که چرا تفکر ملی در میان ترکان آذربایجان جنوبی و ترکان ایران ضعیف است علیرغم اینکه چنین تفکری در کشورهای همسایه ترک و همچنین در بین ملل همسایه داخل کشور بسیار قدرتمند عمل میکند. و در عین حال مقاله به علل بوجود آمدن این ضعف می پردازد و نقش استعمار انگلیس و روس و همکاری شعوبیه و ماسونهای غربی را تشریح می کند، و در عین حال مراحل مختلف سیر حرکت تفکر ملی را از زمان قاجار تا دوره کنونی را بیان کرده و بویژه به نقش دو عنصر منش ملی و آگاهی ملی اکتسابی از عناصر نه گانه تفکر ملی ترکان آذربایجان تاکید می کند، مقاله عدم شناخت درست مراحل مختلف تفکر ملی را به عنوان یکی از علل مهم دشمن سازی از شخصیت‌های تاریخی از طرف فعالان روشنفکری جامعه ترکان آذربایجان قلمداد کرده و دو رویکرد اساسی در برخورد با شخصیت های تاریخی را ذکر نموده و سعی در آسیب شناسی آن بویژه با مطالعه موردی صمد بهرنگی و در عین حال شاعر نامدار فضولی را دارد و در بخش انتهایی نمونه کارهای بسیار مهم صمد بهرنگی را به اجمال بیان می دارد .

کلمات کلیدی: تفکر ملی و یا شعور ملی، ملیگرایی، ناسیونالیسم، منش ملی، آگاهی ملی اکتسابی، دوره های سه گانه ملیگرایی، شخصیت آسیب‌پذیر شده، دشمن سازی از شخصیت های تاریخی،

استناد (آیا):

جفرلی، ا. سیر حرکت تفکر ملی ترکان آذربایجان و ایران از مشروطه تا کنون و تاثیر آن در شناخت شخصیت‌های تاریخی، با مطالعه موردی "صمد بهرنگی". ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ آذربایجان و ترک" سال ۰۴، شماره ۱۲، تابستان ۱۴۰۵-۳۰۴۱
۸۶۹۰ شاپا

Jafarli Ismail

Email:

sumernashr@gmail.com

Affiliation:

Turkish researcher

The stages of the movement of the national consciousness of the Turks of Azerbaijan and Iran from the period of the conditional revolution to the present time and its effect on the identification of historical figures, with the case study of "Samad Behrangi"

Abstract:

what is its meaning of 'National thought' or 'national consciousness' under the term 'nationalism' as a product of the modern era in the current cultural and political literature? Does it have a single meaning among different nations, and does it have certain elements? And if no, what are they? The article attempts to provide a brief and at the same time useful answer in this regard. The article also addresses the point why national thought is weak among the Turks of south Azerbaijan and Iran, despite the fact that such thought is very powerful in Neighboring Turkic countries as well as among neighboring nations within the country. At the same time, the article deals with the causes of this weakness and explains the role of British and Russian colonialism and the cooperation of the Shuubiye and Western Masons, and at the same time, it describes the different stages of the movement of national thought from the Qajar era to the present period, and especially emphasizes the role of "national character, & acquired national consciousness" two of the nine elements of the national thought of the Azerbaijani Turks. The article considers the lack of proper recognition of the different stages of national thought as one of the important causes of making enemies of historical figures by intellectual activists of the Azerbaijani Turks' society, and mentions two basic approaches in dealing with historical figures, and tries to diagnose it, especially by studying the case of Samad Behrangi and the famous poet Fuzuli, and in the final section, it briefly describes the most important works of Samad Behrangi.

Keywords: National thought, nationalism, nationalism, national character, acquired national consciousness, three periods of nationalism, assimilated personality, Hostility towards historical personality.

CITATION (APA):

Jafarli, I. The stages of the movement of the national consciousness of the Turks of Azerbaijan and Iran from the period of the conditional revolution to the present time and its effect on the identification of historical figures, with the case study of "Samad Behrangi". Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 04, number 12, Summer 2026, ISSN: 3041-8690.

**Azərbaycan və İran türklərinin milli şüur hərəkatının Məşrutə inqilabı
dövründən günümüzədək keçdiyi mərhələlər və onun tarixi şəxsiyyətlərin
tanınmasına təsiri: "Səməd Behrəngi" nümunəsi**

Cəfərli İsmail

E-poçt:

sumernashr@gmail.com

Mənsubiyyət:

Türk dili mütəxəssisi

Xülasə:

Müasir dövrün məhsulu kimi "millətçilik" termini çərçivəsində "milli düşüncə" və ya "milli şüur" anlayışları hazırkı mədəni və siyasi ədəbiyyatda nə mənə daşıyır? Bu anlayış müxtəlif millətlər arasında vahid bir mənə daşıyırmı və onun müəyyən ünsürləri varmı? Əgər yoxdursa, bunlar nələrdir? Məqalə bu məsələyə qısa və eyni zamanda faydalı cavab verməyə çalışır. Məqalədə həmçinin qonşu türk ölkələrində, eləcə də ölkə daxilindəki qonşu xalqlar arasında belə bir düşüncənin çox güclü olmasına baxmayaraq, Cənubi Azərbaycan və İran türkləri arasında milli düşüncənin niyə zəif olduğu məsələsinə toxunulur. Eyni zamanda, məqalədə bu zəifliyin səbəbləri araşdırılır, Britaniya və Rusiya müstəmləkəçiliyinin, Şübiyyə və Qərb masonlarının əməkdaşlığının rolu izah edilir. Bununla yanaşı, Qacarlar dövründən günümüzədək milli düşüncə hərəkatının müxtəlif mərhələləri təsvir olunur və xüsusilə Azərbaycan türklərinin milli düşüncəsinin doqquz ünsüründən ikisi olan "milli xarakter və qazanılmış milli şüur"un rolu vurğulanır. Məqalə milli düşüncənin müxtəlif mərhələlərinin düzgün tanınmamasını Azərbaycan türkləri cəmiyyətindəki ziyalı fəallar tərəfindən tarixi şəxsiyyətlərə qarşı düşmən münasibətin formalaşdırılmasının mühüm səbəblərindən biri hesab edir, tarixi şəxsiyyətlərə münasibətdə iki əsas yanaşmadan bəhs edir və xüsusilə Səməd Behrəngi və məşhur şair Füzulinin nümunələrini araşdırmaqla bu məsələni təhlil etməyə çalışır. Son bölmədə isə Səməd Behrənginin ən mühüm əsərləri qısa şəkildə təqdim olunur.

Açar sözlər: Milli düşüncə, millətçilik, millətçilik, milli xarakter, qazanılmış milli şüur, millətçiliyin üç dövrü, assimilyasiya olunmuş şəxsiyyət, tarixi şəxsiyyətə qarşı düşmənçilik.

CITATION (APA):

Cəfərli, İ. Azərbaycan və İran türklərinin milli şüur hərəkatının Məşrutə inqilabı dövründən günümüzədək keçdiyi mərhələlər və onun tarixi şəxsiyyətlərin tanınmasına təsiri: "Səməd Behrəngi" nümunəsi. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 04, nömrə 12, Yay 2026, ISSN: 3041-8690.

Ceferli İsmail

E-posta:

sumernashr@gmail.com

Üyelik:

Türk dil tarihi uzmanı

Azerbaycan ve İran Türklerinin Milli Bilinc Hareketinin Aşamaları, Meşrute Devriminden Günümüze Kadar ve Bunun Tarihi Şahsiyetlerin Doğru Tanımlanmasına Etkisi.

Örnek Olay: "Samad Behrangî"

Özet:

Günümüz kültürel ve siyasi literatüründe, modern çağın bir ürünü olan "milliyetçilik" terimi altında "ulusal düşünce" veya "ulusal bilinç" in anlamı nedir? Farklı milletler arasında tek bir anlamı var mıdır ve belirli unsurları var mıdır? Yoksa bunlar nelerdir? Bu makale, bu konuda kısa ve aynı zamanda faydalı bir cevap vermeyi amaçlamaktadır. Makale ayrıca, Komşu Türk ülkeleri ve ülke içindeki komşu uluslar arasında çok güçlü olmasına rağmen, Güney Azerbaycan ve İran Türkleri arasında ulusal düşüncenin neden zayıf olduğu noktasına da değinmektedir. Aynı zamanda, bu zayıflığın nedenlerini ele almakta ve İngiliz ve Rus sömürgeciliğinin, Şübiye ve Batı Masonlarının işbirliğinin rolünü açıklamaktadır. Ayrıca, Kaçar döneminden günümüze kadar ulusal düşüncenin farklı aşamalarını tanımlamakta ve özellikle Azerbaycan Türklerinin ulusal düşüncesinin dokuz unsurundan ikisi olan "ulusal karakter ya milli duruş, ve kazanılmış ulusal bilinç" in rolünü vurgulamaktadır. Makale, Azerbaycan Türkleri toplumunun entelektüel aktivistleri tarafından tarihi şahsiyetlerin düşmanlaştırılmasının önemli nedenlerinden biri olarak ulusal düşüncenin farklı aşamalarının yeterince tanınmamasını ele almakta ve tarihi şahsiyetlerle başa çıkmada iki temel yaklaşımı belirtmekte, özellikle Samad Behrangî ve ünlü şair Fuzuli örneğini inceleyerek bunu teşhis etmeye çalışmaktadır. Son bölümde ise Samad Behrangî'nin en önemli eserlerini kısaca açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal düşünce, milliyetçilik, ulusal karakter ya milli duruş, kazanılmış ulusal bilinç, milliyetçiliğin üç dönemi, asimile olmuş kişilik, Tarihi şahsiyetlere karşı düşmanlık

CITATION (APA):

Ceferli, İ. Azerbaycan ve İran Türklerinin Milli Bilinc Hareketinin Aşamaları, Meşrute Devriminden Günümüze Kadar ve Bunun Tarihi Şahsiyetlerin Doğru Tanımlanmasına Etkisi. Örnek Olay: "Samad Behrangî". Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 04, sayı 12, Yaz 2026, ISSN: 3041-8690.

● مقدمه: تعریف عام تفکر ملی و یا شعور ملی

■ تفکر ملی و یا شعور ملی و در زبان ترکی آذربایجانی "ملی دوشونجه، ملی شعور" از این زاویه کنکاش می‌شود که در حال حاضر نه تنها محرک برای حرکت‌های اجتماعی سیاسی، بطور اخص ترکان آذربایجان و بطور اعم ترکان ایران، محسوب می‌شود، در عین حال معیاری برای تحلیل حوادث و شخصیت‌های تاریخی دوران معاصر و حتی روش زندگی و رفتاری این مردم و بالاخص فعالان فکری آنها قلمداد می‌گردد.

تفکر ملی در ذیل ملیگرایی و یا ناسیونالیسم، بنا به تحقیقات ارائه شده در کتاب "ناسیونالیسم نظریه‌لری، اوموت اؤزکیریملی" [ماخذ ۱] حاصل دوران مدرنیته بوده و برعکس نظریه‌های منسجم‌تر مارکسیستی، شوونیستی، نازیستی و لیبرالیستی، نظریه واحدی نداشته بلکه نظریه‌های مختلف با عناصر متفاوت، با توجه به انواع جوامع موجود دارد. چنانچه ملیگرایی نازی آلمانی آغشته به دیکتاتوری فاشیستی بوده، ملیگرایی شعوبی فارس دارای عناصر بارز نژادپرستانه، باستانگرایی و تحریف و تحقیر و ترور، و ملیگرایی کردی و ارمنی عجین با تروریسم بوده در حالیکه ملیگرایی ترکان آذربایجان مدنی و ضد نژادپرستی و نافی عنصر باستانگرایی و تقدس‌گرایی می‌باشد. چنانچه اشاره شد ملیگرایی دارای مدلهای مختلفی است که افرادی مثل توم ناپرن، میخائیل هکتتر، جان برویلی، پاول براس، هاپسبام، ائرنست گئلنر، آندئرسون، هئروچ، جان آرمسترونک، آنتونی دئ اسمیت، جان هاجینسون... بتفصیل در این مورد سخن گفته‌اند [ماخذ ۱، ص ۹۲، ۱۸۱، ماخذ ۴، ص ۵۸، ۶۷]. برای جامعه ترکان ایران و خصوصا ترکان آذربایجان مدل آنتونی دئ اسمیت بیشترین تطابق را دارد، طبق این مدل در جوامعی که ائتتیک‌های پراکنده ای را مثل جامعه ترکان ایران دارند، بهترین مدل اینست که فعالیت‌های ملیگرایانه در محدوده ای که اکثریت ائتتیک را شامل میشود متمرکز شده و به عنوان هسته مرکزی آگاهی و توسعه مدنی ملی انتخاب و تقویت گردد و با گسترش آگاهی این مرکزیت جوامع پیرامونی آن نیز تحت تاثیر آن به حرکت در می آیند [ماخذ ۴، ص ۶۹]. در مدلی ملیگرایی ترکان ایران بدون هسته مرکزی آذربایجان، صحبت از هر نوع حرکت دمکراسی طلبی و آزادیخواهی بی نتیجه خواهد بود و تمامی جنبش‌های اجتماعی یکصد سال گذشته نشان دهنده این مطلب می باشد.

کسانی که بر ضد آذربایجانگرایی حرکت می‌کنند در واقع با شعار کاذب ترکان کل ایران و ایران ائلی و ایرانگرایی، عملا خود ملیگرایی را هدف قرار داده و در تضعیف آن قدم بر می‌دارند. ملیگرایی ترکان آذربایجان ضامن پایداری و رشد برای حرکت بقیه ترکان ایران و حتی بقیه ائتتیک‌های ایران محسوب می‌تود و نمونه‌ی آن در انتخابات ریاست جمهوری پزشکیان خود را نشان می‌دهد.

ایران‌گرایی بدون آذربایجانگرایی در واقع فروختن نقد قابل دسترس، به نسبه خیالی بزرگ دور میباشد، به عبارتی ایران‌گرایی بدون آذربایجانگرایی تله ای است با وعده لقمه بزرگ خیالی، و دیگر اینکه ایران‌گرایی بدون آذربایجانگرایی، عینا مثل انسان

بدون خاک و ریشه است که خیال می‌کند که همه چیز را صاحب است ولی جای پایی در آنجا ندارد. در تفکر ملی ترکان، آذربایجانگرایی اعم و اصل است و مفاهیمی مثل استقلال، فدرالیسم و امتیازات فرهنگی سیاسی و اقتصادی اخص و فرع است. آذربایجانگرایی به هیچوجه محدود به استانهای تکه پاره شده نیست بلکه در مفهوم ایالت آذربایجان است که بسته به اراده و آگاهی مردمانش تا فریدن و سمیرم و اراک و کرج و تهران گسترش دارد. آذربایجانگرایی عینیت و اوبژکتیویته هر گونه ذهنیت و ذهنگرایی تفکر ملی می‌باشد، ایران‌گرایی بدون آذربایجانگرایی بریدن از اوبژه و غرق شدن در سوژه و ایده آلیسم است. آذربایجانگرایی اشتراک در اوتوریته سیاسی دولتی، اعم از هر نوع آن می‌باشد. و نهایتاً آذربایجانگرایی بخش عملی و دولتمداری تفکر ملیگرایی ترک می‌باشد.

پیشینه و روش تحقیق موضوع

موضوع ویژگیهای تفکر ملی در بین ترکان آذربایجان و ایران و علل ضعف آن در مقایسه با دیگر ملل داخل و خارج از موضوعاتی است که تا کنون بدان پرداخته نشده است، در این مقاله با مدنظر قراردادن عدم وجود نوشته قابل ملاحظه تاریخی در مورد ملیگرایی در بین ترکان آذربایجان جنوبی بطور اخص و در بین ترکان ایران بطور اعم در دوره قاجار و پهلوی و نیمه اول حکومت جمهوری اسلامی، علل ضعیف ماندن تفکر ملی بصورت نظری با توجه به منابع تاریخی معاصر جمع آوری و به روش توصیفی و نظری مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۱. چرا ملیگرایی در گذشته بین ترکان آذربایجان ضعیف بود

■ در حالیکه در بین ترکان آذربایجان شمالی، ترکان روسیه و آناتولی تفکر ملی از نیمه دوم قرن ۱۹ با تاخیر کوتاهی نسبت به کشورهای غربی شکوفا شده و انسانهای توانمندی مثل اسماعیل گاسپیرالی، حسن بگ زردابی، علی بگ حسین‌زاده، علیمردان توپچوباشی، احمد آغا اوغلو، یوسف آکچورا، ضیا گوکالپ و بسیار افراد صاحب‌نظر دیگر به جرگه نظریه پردازان ملیگرایی، و روشنگران راه ملت ترک پیوستند ولی چه در بین ترکان آذربایجان جنوبی و چه در بین ترکان ایران حتی یک مورد نیز دیده نشد و حتی یک برگ نوشته با موضوع ملیگرایی ارائه نشد و فقط بعد انقلاب ۵۷ بوده که بتدریج و آنهم در بخش ادبیات و تاریخ ترکان آذربایجان و ایران افرادی ابراز وجود نموده و تنها در یکی دو دهه ابتدایی قرن ۲۱، بتدریج کم و کیف نظریه ملیگرایی ترکان مورد کنکاش قرار گرفت.

■ دلایل ضعیف بودن و حتی نبود تفکر ملی در شکل مدرن آن در میان ترکان آذربایجان و ایران را بر مبنای کتاب "ملی دوشونجه" می‌توان بصورت زیر فهرست نمود: ۱- جنگ قاجار و روس و شکست قاجار و از دست دادن اراضی شمال ارس، فشار روانی بزرگی را بوجود آورد [ماخذ ۴، ص ۱۷]، ۲- عامل دوم، ایجاد دو قحطی بزرگ ۱۸۶۱ و ۱۹۱۷ می‌باشد که توسط انگلیس

ها با خرید غلات کشاورزان به قیمت گزاف و تالان و غارت فیزیکی ارزاق مردم توسط روسها و از بین رفتن نیمی از نفوس تابعه قاجار با اکثریت مطلق ترکان، بوقوع پیوست [ماخذ ۴، ص ۱۷۶]. ۳-عامل سوم سرمایه گذاری عظیم انگلیس و فراماسونری غرب در رشد شعوبیه و تبلیغ قوم فارس به عنوان نیروی متجدد و مدرن و اهالی اصلی ایران و تبلیغ ترک به عنوانی نیروی عقب مانده و بیگانه به عنوان یک برنامه ریزی استراتژیک استعمار غرب در راستای تسلط بر منابع ایران، با هدف براندازی دولت قاجار و روی کار آوردن شعوبیه قابل ذکر است، ۴-به عنوان عامل مهم دیگر می توان گفت مردم ایران نسبت به ترکان آذربایجان شمالی و ترکان روسیه و آناتولی کمتر در ارتباط و مراوده با پیشرفتهای اروپا قرار داشتند و بدین سبب نه تنها از نظر تکنولوژیکی پیشرفت مناسبی نداشتند از منظر آشنایی با علوم جدید منجمله نظریه های جدید اجتماعی سیاسی و نظریه هایی مثل ناسیونالیسم و سوسیالیسم و دیگر مکاتب عقب ماندند و نتیجتاً فقط مواردی که مد نظر فراماسونری غرب بود به افراد شعوبی هوادار غرب آموزش داده شده و آنها را در جهت اهداف استعماری خود هدایت نمودند. اینها موارد کلی و اصلی در این زمینه بودند که ذکر گردید طبیعتاً موارد متعدد دیگری را نیز می توان به این سیاهی افزود که در ماخذ [۴] قابل رجوع می باشد.

۲. ساختار حکومتی دوره حاکمیت شعوبیه برای کنترل ترکان

■ نوع برخورد ما به حوادث و شخصیت های تاریخی معاصر بدون داشتن تصویری روشن از ساختار و اهداف کلی حاکمیت حکومت پهلوی و در دنباله آن جمهوری اسلامی، معنای علمی و منطقی نخواهد یافت و به عبارتی دیگر بدون شناخت شعوبیه، ادراک تاریخ معاصر ترکان آذربایجان ممکن نخواهد بود.

اگر به تاریخ معاصر شعوبیه نگاه کنیم، با سرکار آمدن رژیم پهلوی در ایران عملاً کل سیستم مالی نظامی و سیاسی رژیم، یک سیاست بسیار مشخص و مبرهن را دنبال می کرد: "بر اساس توافق روس-انگلیس، عملاً در دوره پهلوی انکار هویت ترک ها در ایران هدف اصلی حکومت بود، و بجز جریان «سوسیالیست متمایل به فارسگرایی هوادار روسیه ویا آذریهای سوسیالیست»، ویا جریان «فارسگرایی لیبرال هوادار غرب، و به عبارتی لیبرال آذری» هیچ جریان دیگر هرگز فرصت عرض اندام نداشتند. [ماخذ ۵، ص ۶۵].

در این دوره یک شخصیت سیاسی با بکار بردن عبارات «من فارسگرایی لیبرال هوادار غرب نیستم»، «من فارسگرایی سوسیالیست هوادار مسکو نیستم» و یا «من آذری جعلی که فارس بودن را عامل مشخصه وحدت می داند، نیستم» هرگز اجازه ادامه حیات سیاسی و فرهنگی را در این جامعه پیدا نکرد. سرکوب کردند، طرد کردند، به فراموشی سپردند و مجبور به فراموشی نمودند. کسانی که در این زمینه فعالیت می نمودند تماماً طرد و بدنبال آن به فراموشی سپرده شدند و بدین سبب افراد یا در داخل سیستم دولتی با تفکر لیبرال مرکز گرا و فارسگرا جذب می شدند ویا با تفکری چپ گرایانه بدنبال آرمانهای مردمی و آزادیخواهی وارد میدان می شدند و اینجاست که مورخ معاصر مورخ خلیل ملکی در این زمینه، گویای خیلی چیزها باشد که در خاطراتش

می‌نویسد «[در آن دوران] ما کمونیسم را انتخاب نکردیم، کمونیسم ما را انتخاب کرد» [ماخذ شماره ۴، ص ۱۸۴، ماخذ شمار ۵، ص ۶۵].

لذا شخصیت‌های تاریخی این دوره را باید در چنین فضای حاکم مسلط دید و بررسی کرد، پیشه‌وری اگر مستقیماً با تفکر ملی وارد صحنه میشد هیچوقت عرض اندام پیدا نمی‌کرد و شاید حتی جسدی نیز از او پیدا نمیشد، و اگر شخصیت بزرگی مثل شهریار آن حجم عظیم اشعار وزین فارسی نسروده و خدمات تاریخی به فارس‌های شعوبی نکرده بود هیچوقت امکانی برای بیان فرهنگ و آداب رسوم ترکان آذربایجان در قالب اشعار حیدربابا و سهندیه و غیره را پیدا نمی‌کرد و در نطفه ذبح می‌گردید ولی شخصیت بسیار معروف او مانع قصد جان و زندگی او شد و زنده ماند، و در واقع او کلیه خدمات بسیار شگرف ادبی و سیاسی خود به فارس‌های شعوبی را که می‌توانست مال و منال و اعتبار بزرگی را نصیب او کند فدای بیداری آگاهی ملی ملت خود نمود و توانست زنجیرهای بسیار تنومند استعمار شعوبی امپریالیستی را به ترک خوردن وادارد. صمد نیز اگر آگاهانه و یا معتقدانه گرایش ظاهری به تفکرات چپ و فارس‌گرایانه مرسوم زمان نشان نمی‌داد هیچوقت فرصتی برای ارائه سخنانش پیدا نمی‌کرد و نمی‌توانست اشاره هر چند کوتاه به آثار فولکلوریک و حکایات بسیار ساده و ابتدایی مردم آذربایجان داشته باشد.

۳. دوره‌های سه گانه ملی‌گرایی ترکان آذربایجان

■ دوره ۱۵۰ سال گذشته در تفکر ملی ترکان آذربایجان را می‌توان به سه دوره تاریخی تقسیم کرد، دوره تفکر ایالتی ولایتی، دوره زایش و دگرپسی تفکر ملی اولیه خصوصاً در دوره حکومت ملی، و دوره بوجود آمدن تفکر ملی مدرن. دوره تفکر ایالتی ولایتی فاقد آگاهی ملی و به عبارتی فاقد شعور ملی مدرن از یک طرف، و فاقد درک عمیق از توازن و تعادل قدرتهای استعماری و نو استعماری غرب و روس در ذهن انسان ترک آذربایجان جنوبی و ایران بود، آنها قدرت و روابط با دیگران را فقط در تصرف زمینی و تغییر حکومت بومی دیده و روشهای نو استعماری را ادراک نداشتند. آنها در دوره اول تنها بر اساس منش ملی ترکان بطور اعم و ترکان آذربایجان و ایران بطور اخص که حاصل تجربیات تاریخی بود عمل می‌کردند. و در دو دوره بعدی بود که در کنار منش ملی، تفکر ملی نیز به مرحله شکوفایی رسیده و در ذهن فعالان روشنفکر شروع به جای گرفتن نمود. در اینجا ابتدا اشاره ای به عنصر منش ملی و سپس به عنصر آگاهی اکتسابی ملی می‌شود. لذا با توجه به شرایط زمانی و مکانی هر دوره از مراحل تفکر ملی و روشنفکری تاریخ معاصر، نوع نگاه تحلیل‌گرایانه به آن دوره ها نیز باید تفاوت داشته باشد.

۴. منش ملی و آگاهی ملی و نقش آن در دوره‌های تاریخی ملی‌گرایی

در کتاب «ملّی دوشونجه» عناصر فرهنگی ملیگرایی ترکان آذربایجان، و به عبارت دیگر عناصر تفکر ملی در نه عنصر ارائه شده است: ۱- وطن یا یورد، ۲- زبان ترکی، ۳- تاریخ ترکان و بویژه تاریخ معاصر شعوبیه، ۴- فرهنگ و ادبیات، ۵- چنوره چیلیک ویا مسائل زیست محیطی و نگاه به طبیعت، ۶- فرهنگ دینی و فلسفه و عرفان ملّی، ۷- موقعیت زن در جامعه ترک. ۸- منش ملّی ترکان، ۹- آگاهی ملّی ویا آگاهی اکتسابی. [ماخذ ۴، ص ۱۳۵]

در کنار عناصر فرهنگی، عناصر سیاسی و اقتصادی، حقوقی و غیره را نیز می‌توان به فهرست فوق اضافه نمود، اما بیشتر آنها در فضا و جوّ دولتمداری حاکمیت ملی قابل بحث بوده که البته تمامی آنها بر مبنای عناصر فرهنگی ملیگرایی جهت داده می‌شود هر چند شناخت درست عناصر سیاسی و شناخت تعادل قوای سیاسی موجود داخلی و خارجی و سیر حرکت آنها در جهت دادن حرکت ملی ضرورت ویژه ای دارد.

شرح عناصر فوق در ماخذ [۴] ارائه گردیده در ارتباط با موضوع مقاله حاضر، اشارت مختصری به دو عنصر آخری یعنی منش ملّی و آگاهی ملّی اکتسابی می‌شود،

● آگاهی ملّی اکتسابی، حاصل مدرنیته بوده و با آگاهی نسبت به زبان، ادبیات تاریخ و دین توسط فعالان و روشنگران این ملت و آگاه نمودن ملت به این موارد بوجود می‌آید، ولی منش ملّی حاصل تجربه تاریخی دراز مدت جوامع ترک می‌باشد. منش ملّی عنصری بسیار روشن و بارز و چشمگیر و حتی شگفت انگیز بوده و در شناخت و بهره جویی از آن دقت فراوانی لازم است. در این ارتباط به چند مورد تشکیل دهنده این عنصر اشاره می‌گردد:

■ ملت ترک آذربایجان هیچوقت با نام آذربایجان و با نام مشخصه ترک و با هویت ترکی و آذربایجانی گروه ترور راه نیانداختند، این ملت در حرکت مشروطه، حکومت هزار ساله ترک متعلق به خود را از دست دادند، مقاومت اتفاق افتاد ولی یک ترور هم اتفاق نیافتاد، خیابانی را کشتند و مردم به ترور روی نیاوردند، بعد دوره حکومت ملّی هزاران نفر قتل عام شدند مقاومت شد ولی گروه تروری ایجاد نشد و تفکر تروریستی بوجود نیامد، حرکت خلق مسلمان مثله شد ولی تروری ایجاد نشد، و این چیزی نیست بجز تاثیر عنصر منش ملّی.

عین همین وضعیت عدم وجود تفکر تروریستی را، در نوع حمایت حکومت‌های مستقل ترک مثل ترکیه ویا حکومت‌های خودمختار آن زمان مثل جمهوری آذربایجان شمالی، ترکمنستان و غیره، نیز بوضوح می‌توان دید، آنها می‌توانستند گروهی را برای کارهای تروریستی تربیت کنند ولی هیچوقت چنین کاری نکردند و این چیزی نیست بجز تاثیر عنصر منش ملّی.

■ دولتهای تاریخی ترک هیچکدام روش محو زبان و ملیت دیگران را در هیچ دوره تاریخی ایجاد نکردند، هیچ عربی بخاطر عرب بودن بدست ترکان کشته نشد هیچ کسی به خاطر فارس بودن ویا کرد بودن و لر بودن کشته نشدند، تاریخ حتی یک برگ سند برای ارائه در این زمینه را ندارد و این چیزی نیست بجز تاثیر عنصر منش ملّی. البته تاریخ یکصدساله اخیر را که پر از جعلیات

شعوبیه و ماسونهای غربی است باید از این موضوع جدا کرد. در حالیکه سندهای بیشماری را چه در اسناد اروپایی مبنی بر نژادپرستی آنها، و یا در اسناد سردمداران شعوبی مبنی بر نژادپرستی فارس و کرد و ارمنی و غیره می توان یافت.

■ ترکان دولتها و امپراتوریهای بزرگ و کوچک زیادی را بوجود آوردند ولی بقول محقق مسائل اجتماعی و تاریخ دکتر اسد تقی زاده، آنها شیوه استعماری و چاپیدن منابع مناطق تحت حاکمیت خود را بکار نبردند بلکه همراه با مردم آن مناطق منابع موجود را برای آبادانی و توسعه منطقه بکار بردند و رشد فرهنگ بومی را تشویق و حتی خود در آن اشتراک نمودند و در کنار آن رفاه اجتماعی و رشد فرهنگی زبانی خود را نیز بوجود آوردند. و این شیوه در طول تاریخ به جزئی از منش ملی آنها تبدیل شده است، به احتمال قوی این شیوه زندگی از آنجا نشأت گرفته که ترکان برعکس دیگر کوچ نشینهایی که همیشه در حال کوچ هستند، نوعی زندگی نیمه کوچ نشینی و نیمه ساکن ییلاق قشلاقی داشتند و هرجا می رفتند آنجا را وطن خود می دانستند، و خود را جزئی از طبیعت موجود آنجا محسوب می کردند.

■ برابری نسبی زن و مرد، در اوسطوره هایی مثل کتاب دده قورقود و برابری زن خاقان با خاقان در تاریخ سیاسی ترکان و رسیدن به مقامهای بالای سیاسی مثل تومریس خانم، ترکن خاتون از دیگر خصوصیات منش ملی می باشد که در زندگی روزمره ترکان نهادینه تر شده است. از طرف دیگر برعکس زبانه های تصریفی هند اروپایی، نبودن ضمیر جنسیتی جدا جدا در زبان ترکی محتملا برابری زن مرد در فرهنگ ترکان را مستحکمتر می کند.

در خصوص عنصر منش ملی ترکان و بویژه ترکان آذربایجان به موارد دیگری نیز می توان اشاره نمود و در اینجا به همینها اکتفا می شود [ماخذ ۴، ص ۲۳۷].

۵. خصوصیات دوره های سه گانه در سیر تفکر ملی

■ دوره اول ملیگرایی مبتنی بر منش ملی

در دوره اول که از ۱۵۰ سال پیش شروع و تا دوره حکومت ملی ادامه داشت، عملاً تمامی سرمایه، قدرت نظامی-استعماری غرب، روس و نیروهای وابسته آنها یعنی شعوبه جدید، در جهت نابودی آگاهی ملی ترکان، صرف می گردید، بطوریکه در این دوره تقریباً هیچ و حتی یک صفحه نوشته مبنی بر وجود تفکر ملی قابل استناد و قابل مشاهده وجود ندارد. همه در نطفه خفه میشدند نابود گردیده و سوزانده می شدند [ماخذ ۴، ص ۲۳۷].

البته قبل از دوره اول و در محدوده سالهای ۱۷۰۰ میلادی کتاب دده قورقود نسخه تبریز-گنبد نوشته می شود و حاوی بعضی عناصر ملیگرایی ترکان آذربایجان می باشد که استثناً محسوب می شود، و البته چنین کتابهایی نه شناسانده شدند و نه امکانی برای اینکار وجود داشت .

در دوره اول بجز افراد نادری مثل عباس میرزا ویا امیر ارشد خان قره‌جه داغی و سلماسی و... که در میدان عمل، بطور نسبی به ادراک ملیگرایی رسیده بودند بقیه افراد اعم از مشروطه‌چینی مثل ستارخان و حیدر عموغلی ویا حاکمان مثل محمدعلیشاه و احمدشاه و غیره فاقد تفکر ملی بودند و فقط بر مبنای منش ملی ملت خود، بعضا حرکات ملیگرایانه ای انجام می‌دادند. مبارزان دوره اول تفکر ملی ترکان که عمدتا ذیل مشروطه خواهی گرد آمده بودند بر مبنای منش ملی خود، این احساس را داشتند که در دوران جدید مدرنیته، دیگر دوره امپراتوریهای سنتی و حکومت قوم غالب بر ائتیکیهای متعدد تمام شده و باز به این منطق رسیده بودند که با توجه به ضعیف بودن ملیگرایی ترک در ایران آنها توان مقابله با شعوبیها و استعمار غرب شبیه ترکان ترکیه عثمانی را ندارند و مملکت در حال فروپاشی است، لذا در این دوران جهت حفظ یکپارچگی کشور در کنار برقراری عدالت و برابری در بین اقوام مختلف، سیستم قانونمند ایالتی ولایتی به عنوان نوعی فدرالیسم را، مناسبترین شکل حاکمیت دانستند و بدین سبب با تمام توان برای برقراری آن تلاش کردند ولی غافل از این که این حرکت دو کمبود بزرگ دارد که آنها نیز جزء اساسی مدرنیته بود و بدون آنها، این حرکت ابتر خواهد ماند این کمبودها یکی نبود تفکر ملی با عناصر فرهنگی حتی در بین فعالان بود و دیگر تفکر ملی سیاسی جهت شناخت دوست و دشمن و تعادل قوا در جهان و منطقه و چگونگی بهره‌گیری از آنها بوده است.

لذا در دوره اول تفکر ملی، متفکران و مبارزان ترک بطور اخص و توده مردم بطور اعم بر مبنای منش ملی و مدنی ترکان و تجربه تاریخی دور و نزدیک دولتها و حکومتهای تُرک، میدانستند که هرگونه آزادیخواهی و عدالت برای مردم، با شیوه حکومتداری ایالتی ولایتی ممکن خواهد بود و به احتمال قوی افراد بالای اتاق فکری این راه حدس می‌زدند که اگر شیوه حاکمیت ایالتی ولایتی که نوعی سیستم حکومتداری فدرالیسم سنتی با اختیارات فرهنگی، سیاسی و اقتصادی داخلی بود پیاده شود بقیه مسایل و خواسته های ملی نیز در داخل سیستم جامه عمل خواهد پوشید، چنانچه تاریخ نزدیک معاصر نیز درستی این ادعا را ثابت می‌کند، در دوره حکومت ملی پیشه‌وری در همان ماههای اول حاکمیت، تقریبا تمامی عناصر تفکر ملی شکوفا شده به عرصه عمل رسیدند، از طرف دیگر اتاق فکری ماسونی استعماری غرب و شعوبیهای داخلی نیز بر درست بودن تفکر حکومت ایالتی ولایتی واقف بودند و بدین سبب نیز با تمام قوا بر عدم پیاده شدن آن می‌کوشیدند و این تلاش را چه در دوره انقلاب مشروطه و چه در دوره نهضت خیابانی و بعد در دوره حکومت ملی پیشه‌وری با قتلعام‌های گسترده انجام داده و مانع عملی شدن تفکر ایالتی ولایتی در نظام حاکمیت شدند. این رویه در مورد جریان خلق مسلمان نیز قابل مشاهده است.

■ دوره زایش ملیگرایی :

چنانچه بعد از مرحله اول ملیگرایی که تا زمان حکومت ملی طول کشید مرحله دوم را در نظر بگیریم می‌توان گفت زایش تفکر ملی به علت اینکه در دوره حکومت چپ‌گرای پیشه‌وری اتفاق افتاد بدین سبب تفکر ملی، اختلاطی از عنصر زبان مادری و بیشتر

تفکر عدالتخواهانه آرمانگرایانه چپ بود و تنها در دوره بعد از انقلاب ۵۷ بود که بتدریج از هم جدا شدند و ملیگرایی بصورت مدرن عناصر خود را باز یافت و به ماموریت و وظیفه اصلی مدرن خود واقف گردید، اشاره مختصر به موضوع تفاوت‌های تئوری مارکسیستی و ناسیونالیستی روشن‌تر بیشتر موضوع خواهد بود

■ بر مبنای کتاب «ناسیونالیسم نظریه‌لری»، مارکسیسم بر دو اصل اساسی ضدیت با کاپیتالیسم و دیکتاتوری پرولتاریا بنا گردیده است، ضدیت با کاپیتالیسم خصوصیت ضد استعماری مارکسیسم را تشکیل می‌دهد، این قسمت نقطه مشترک با ناسیونالیسم می‌باشد، اما اصل دیکتاتوری پرولتاریای مارکسیسم، جدایی طبقاتی را سبب می‌شود که در مقابله با اصول ناسیونالیسم می‌باشد که بر همبستگی کامل کلیه طبقات یک ملت تأکید دارد... از طرف دیگر مارکسیسم بر مبارزه بین طبقات یک ملت تأکید دارد که نوعی نگاه به درون بوده اما ناسیونالیسم به مبارزه با دشمن استعماری خارجی و عوامل داخلی آن تأکید دارد که نگاهی برون‌گرا محسوب می‌شود. از تئوریسین‌های ناسیونالیسم، مارکسیست‌هایی مثل اوتو بائر (Otto Bauer) و توم ناپرن بیشترین تلاش را در نزدیک نمودن ملیگرایی با مارکسیسم را انجام دادند، از نظر بائر، ملت یک جامعه تقدیرگونه بوده و دارای خصوصیات و فرهنگ ویژه است، بدین معنی که آنرا به عنوان یک واحد باید قبول نمود، او از این بُعد، ملیگرایی را اهمیت می‌دهد، توم ناپرن، «توسعه نامتقارن جوامع کاپتالیستی» را سبب ایجاد ناسیونالیسم دانسته و بدین سبب حمایت از آن با تئوری مارکسیستی مطابقت دارد. [ماخذ ۱، ص ۹۶]. در مانیفست مارکس-انگلس به اهمیت مبارزه ملی در مراحل قبل از شروع مبارزه طبقاتی تأکید می‌شود [ماخذ ۱، ص ۴۴، ص ۲۷۰].

البته در کنار اهمیت دادن مانیفست مارکس به مبارزه ملی، در تفکر مارکسیستی-لنینیستی و مائوئیستی، عنصر خشونت و حتی ترور نیز به عنوان یکی از شیوه‌های مبارزه طبقاتی قلمداد می‌شود. با توجه به این تدقیقات ملاحظه می‌گردد که عنصر مبارزه ملی هرچند ضعیف‌تر، و عنصر خشونت و ترور، دو شیوه حرکت چپ محسوب می‌گردد و بدین سبب نیز افراد چپ با توجه به سنن زندگی و موقعیت اجتماعی-تاریخی و منسوبیت ملیتی خود گاه به این وبا دیگر خصوصیت گرایش می‌یابند، به عنوان نمونه چپ‌های منسوب به ترک‌ها بویژه بعد از فروپاشی بلوک شرق، بیشتر به ملیگرایی مدنی روی آوردند، ولی چپ‌های منسوب به کردها و ارمنی‌ها به تروریسم و خشونت گراییدند و همچنین شعبی‌های ایران‌شهری نیز به ترکیبی از نژادپرستی و ترور و نسل‌کشی روی آوردند، این موضوع در مورد چپ‌های اروپایی نیز صدق می‌کند، چپ‌های شرق و بخشی از چپ غرب، ملیگرایی مدنی را حمایت نمودند و بخشی نیز گروه‌های تروریستی مثل پ.ک.ک. و گروه‌های ترور در غرب را حمایت نمودند، به این نکته نیز باید توجه نمود در گروه‌های چپگرایی که به ترور و نژادپرستی گراییدند عملاً خصوصیت ضد استعماری بودن چپ در آنها رنگ می‌بازد چنانچه گروه‌های ترور کردی و چپ‌های ایران‌شهری نیز بیشتر در خدمت استعمار و سازمان‌هایی مثل موساد و سیا قرار گرفتند. [ماخذ ۱، ص ۲۶۹].

■ لازم به دقت است که نکته نظر فوق در مورد وجود رگه ملیگرایی در مارکسیسم مربوط به تئوری‌های اولیه مارکس است اما وقتی لنین و مائو دولت کمونیستی را تاسیس کردند در عمل ملیگرایی ملت‌های تابعه را به ضرر دولت مرکزی دیده و ناسیونالیسم را یک تفکر بورژوازی قلمداد نمودند و قتل‌عام‌های بزرگی علیه ملیگرایان راه انداختند. عملاً دولت‌های کمونیستی چین و شوروی به حکومت‌های دیکتاتوری کمونیستی - فاشیستی تبدیل شدند .

■ دوره ملیگرایی مدرن: در واقع نهال اولیه ملیگرایی در زمان حکومت ملی کاشته شد هرچند با قتل‌عام مردم آذربایجان و سوزاندن کتاب‌های درسی ترکی توسط ارتش پهلوی دچار وقفه ای ۲۰-۱۵ ساله گردید ولی مجدداً با رشد جریان متمایل به چپ مثل صمد و دوستانش و ترکیب آن با جریان غیرچپ و حتی نسبتاً مذهبی مثل شهریار و قراچورلو، علی تبریزی و هواداران آنها و دیگران بصورت محفلی رشد یافته و دوره آخر رژیم پهلوی و ابتدای انقلاب ۵۷ با جدایی جریان چریک‌های فدایی خلق آذربایجان از هسته مرکزی و حرکت مستقل‌تر آنها و ورود گروه‌هایی مثل گروه اولدوز و فعالیت افرادی مثل هیئت، نطقی، دوزگون، ذهتابی، فیض الهی، صرافی و دیگر همکارانشان و انتشار نشریاتی مثل چنلی بئل، آراز و یولداش... و گرایش آنها به ملیگرایی مدرن، عملاً دوره زایش ملیگرایی به اتمام رسیده و بصورت اولیه هم که شده، وارد دوره ملیگرایی مدرن گردیده و نهایتاً در دو دهه آخر قرن شمسی و آغاز قرن بیست و یک میلادی، تئوریزه شدن تفکر ملیگرایی با توجه به خصوصیات جامعه ترکان آذربایجان و ایران شروع گردید.

طبیعتاً در مرحله گذر از مرحله زایش به مرحله تفکر ملی مدرن، تعارض‌هایی نیز بوجود می‌آید و طبیعتاً اینگونه اختلافات نگرشی و راهگشایی فقط با فداکاری و با تعامل و تساهل و دموکراسی خواهی قابل برطرف کردن بوده و لازم است روشنفکران ملیگرا، نگرش‌های مختلف را در ذیل ملیگرایی مدرن بصورت آلیاژی ترکیبی دیده و در جهت استفاده و تصحیح مسیر پیش رو مورد استفاده قرار دهند، زیرا ملیگرایی ذاتاً تمامی جوامع راست و چپ را در مجموعه خود شامل می‌داند و بیشتر به اشتراکات مابین آنها ارج می‌نهد نه افتراقات و تفاوت‌ها.

■ در کنار اینها ملیگرایی مدرن در واقع ترکیب دو شاخه اصلی یعنی تفکر فرهنگی و تفکر سیاسی می‌باشد، تفکر فرهنگی شامل آگاهی به عناصر فرهنگی ملیگرایی، پایه‌های وجودی ملیگرایی را تشکیل میدهد [ماخذ ۴، ص ۱۳۵] و تفکر واگاهی سیاسی، راز بقا و رشد این ملیگرایی و صاحب شدن آن به عناصر حاکمیتی و عدالت طلبی و اقتصادی و غیره می‌باشد [ماخذ ۴، ص ۱۴، ۳۲، ۱۹۹].

۶. دو رویکرد اساسی بویژه در برخورد به شخصیت‌های آسیمیله شده

■ در بررسی شخصیت‌های تاریخی معاصر، دو رویکرد اساسی قابل تفکیک است، شخصیتی که مانقورد شده و یا بنحوی و خصوصاً در عالم فرهنگی در خدمت ترک ستیزان بوده است و این زنجیر بردگی و طنابهای عروسک خیمه شب بازی را تا آخر عمر نگه داشته، و شخصیتی که به مقدار کم و یا زیاد خواسته و یا توانسته این زنجیر را پاره کند و هویت خود را بشناسد.

شخصیتی که توانسته هویت خود را باز یابد انسان توانمندی است که جهالت و پت‌های درست شده‌ی ناشی از آسیمیله شدن و الینه شدن را شکسته و عروج روحانی به مراتب بالا را تجربه کرده و از این منظر انسانی والامقام و عبرت انگیز برای ملت‌مان محسوب می‌گردد.

از مانقوردهای تیب اول که تا آخر عمر در خدمت دشمن ماندند افرادی مثل کسروی، یحیی ذکا، منوچهر مرتضوی، تقی ارانی و... را می‌توان نام برد .

اما شخصیت‌های بزرگی مثل شهریار و پیشه‌وری و حتی براهنی و... انسانهایی هستند که بروشنی به آگاهی ملی (ملی شعور) دست یافتند، اینگونه افراد نه تنها از نظر نوآوری توانایی‌های بالایی دارند، در عین حال از نظر اخلاقی نیز افراد نادری هستند که توانستند بر مال منال اشتهار دشمن ساخته فایق آیند و زنجیرهای بردگی و ضد انسانی را پاره کنند و ثابت کنند که انسانیت و اخلاقیات و .. نمرده است و اثبات نمودند که این ملت زنده است و دشمنان ضد انسانی و ضد اسلامی موفق نخواهند شد.

۷. علل دشمن سازی فعالان روشنفکر در مورد شخصیت‌ها تاریخی آذربایجان

■ یکی از مشکلات جامعه ترکان آذربایجان دشمن سازی از شخصیت‌های تاریخی ترکان، نه فقط از طرف شعوبه و ماسونهای غرب بلکه بیشتر از طرف آنهایی است که برای آذربایجان و ترکان دلسوزی می‌کنند، در این بند علل و کمیت و کیفیت این مسئله مورد بحث قرار می‌گیرد .

دشمن سازی و دشمن تراشی از بزرگانمان علل مختلفی دارد: ۱- افرادی هستند که فکر میکنند اگر بزرگان را بکوبند خودشان مهمتر می‌نمایند. ۲- این افراد عموماً به مسئله، ایدئولوژیک نگاه می‌کنند و نمی‌توانند از چهارچوب تنگ ایدئولوژی خود ساخته خارج شوند. ۳- اینگونه افراد بجای ارائه تحلیل همه جانبه از دوره زمانی و مکانی خاص و حوادث پیچیده آن زمان، کمبود اطلاعات و تحلیلی خود را با ساده سازی لاپوشانی و دنبال بُز گناه می‌گردند، البته اینگونه موارد را در مورد حوادث مشروطه، دوره قاجار، پیشه‌وری، خیابانی و غیره نیز می‌توان دید.

(اصطلاح بُز گناه «گونه کثیسی» چنین ایضاح می‌شود، بر مبنای تورات، در عهد قدیم، یهودیان در روز عید کفارت برای دور کردن گناهان از اجتماع، بُزی را به قید قرعه انتخاب و از کوه پایین می‌انداختند تا گناهان با آن از بین رود.)

■ دشمن سازی و یا دموکرات سازی هر شخصیت تاریخی مثبت و یا منفی، عملاً با اندکی اطلاعات ممکن می‌باشد. شما نوشته و یا گفته های دیکتاتورترین افراد مثلاً هیتلر را بردارید با آوردن چند جمله می‌توانید او را بزرگترین دموکرات نشان دهید. شما

زندگی پیشه‌وری را به اجمال بررسی کنید می‌توانید در دوره ای از زندگی جملاتی از او بیاورید که او را یک ترک ستیز و دشمن دنیای ترک نشان دهید، در حالیکه علیرغم وجود اشتباهاتی، او اثبات نمود بزرگترین شخصیت ملی و سیاسی ترکان آذربایجان جنوبی می‌باشد. یا می‌توان بخشی از زندگی کسروی را برداشت و او را یک خادم جامعه ترک ویا بر عکس، یک دشمن ترک نشان داد. منظور از ذکر موارد فوق بیان این موضوع است که ساده سازی بخشی از زندگی یک شخصیت تاریخی، زحمت زیادی نمی‌طلبد و تحلیل همه جانبه از یک دوره ویا شخصیت تاریخی، همت بزرگ فداکارانه و مطالعه همه جانبه تاریخی اجتماعی می‌طلبد.

اینگونه دشمن سازی‌ها در مورد شخصیت‌های سیاسی ترکان همسایه نیز مصداق دارد، اگر به دوره قبل از جنگ قره باغ نگاهی انداخته شود هجمه عظیم از نوشته ها علیه ریاست جمهوری آذربایجان و مسئولان و حتی مردم آذربایجان شمالی می‌توان دید که عمدتاً شعوبیه تولید میکرد و روشنفکران آذربایجانی نیز بعضاً در تله آنها افتاده و آن جعلیات را تبلیغ می‌نمودند. این موضوع عیناً در مورد اردوغان و ترکیه بویژه قبل از حرکات ضد ترور او در عراق و سوریه مصداق دارد.

۸. دشمن سازی نسبت به صمد بهرنگی

▪ اگر جستجویی در شبکه اجتماعی تلگرام در بین کانالها منتسب به افراد هویت طلب داشته باشیم، هجمه قابل ملاحظه‌ای خصوصاً بر علیه صمد، در کانال «گروه گفتگوی آزاد و نقد نظر» دیده می‌شود. گروهی که خوشبختانه ویا متأسفانه بنده را نیز یکی از ادمین های گروه گذاشته اند، از یک طرف انسان متأسف می‌شود که چرا در یک گروهی که برای هویت طلبی ایجاد شده دایماً علیه بزرگان ما دشمنی می‌کنند ولی از طرف دیگر این حُسن هست که انتقادهای در بین خودمان مطرح می‌شود و کم و کیف آن مباحثه می‌شود.

این دوستان در اتهام و انگ زنی به صمد، فضولی، ستارخان و غیره، این مطالب را چنان با آب و تاب مطرح می‌کنند که گویا انحراف بزرگی در فرهنگ آذربایجان و عالم سیاست گذشته یافته‌اند و راه نجات ملت را کشف کرده‌اند، و معمولاً بدلیل تسامح دوستان و اطرافیان، در ذهنیت خود ساخته غرق شده و از دیدن ضعفهای خود باز می‌مانند. من بدون اینکه اسم شخصی را بیاورم فقط نظرات افراد را با علامت اختصاری «الف، ب، د، ج، س...» می‌آورم.

▪ آقای «الف» در مورد صمد چنین می‌نویسد: صمد در فضای ایدئولوژی چپ بود و هویت ملی برایش در اولویت نبود ماهی سیاه کوچولو نوعی تبلیغ خشونت (کاش آن اسلحه پشت ویتترین مال من بود) و نحوه آموزش راحت فارسی به تورکها بود. جواب: آقای «الف» با توجه موضع پیشداورانه‌ایکه گرفته با اتهام های کلیشه ای صمد را می‌کوبد و در واقع نیازی به دیدن توانایی ها و ابتکارات صمد حس نمی‌کند و همه چیز را با چوب اتهام می‌راند، جواب مفصلتر در بخش مربوط به آقای «ج» ارائه می‌شود.

■ آقای «ب» در مورد صمد چنین می‌نویسد: «موضوع، راه و روش صمد نیست، دشمنی وی با ملت تورک است... صمد آنقدر احمق بود که شهریار را به خاطر شعر تورکی گفتن خری می‌دانست که سر در آخور آنکارا دارد و برای شعر تورکی گفتن از آمریکا پول گرفته است. مهم کمونیست و مائوئیست و تئوریسین گروه‌های تروریستی شبیه پک‌ک بودن صمد نیست، مسئله این است که وی دشمن ملت تورک بود.»

جواب: متأسفانه بعضی دوستان چنان سطحی نگر و عجول هستند که فکر می‌کنند کشفی را یافته‌اند و از حول حلیم به دیگ می‌افتند، اگر چنانچه این دوستان نوشته صمد به‌رنگی در مورد شهریار (یادی از حیدر بابای شهریار، ص ۱۸۲) را دقیق بخوانند در واقع شهریار در این نوشته، شهریار را ستوده و به تقلیدهای سطحی دیگران از او انتقاد کرده است، جواب مفصلتر در بخش مربوط به آقای «ج» ارائه می‌شود.

■ آقای «د» در مورد صمد چنین می‌نویسد: کند و کاوی در مسائل تربیتی صمد، نحوه آموزش راحت فارسی به فرزندان تورکهاست، صمد و امثال وی هرگز دغدغه فرهنگ و زبان تورکی را نداشتند و سرسپرده ایدئولوژی چپ بودند.

جواب: آقای «د» با توجه موضع پیشداورانه‌ایکه گرفته با اتهام‌های کلیشه‌ای صمد را می‌کوبد و در واقع نیازی به دیدن توانایی‌ها و ابتکارات صمد حس نمی‌کند و همه چیز را با چوب اتهام می‌راند، جواب مفصلتر در بخش مربوط به آقای «ج» ارائه می‌شود.

■ آقای «ج» چنین می‌نویسد: در داستان «بیست و چهار ساعت در خواب و بیداری» صمد با اعلام شیفتگی خود به این آموزه مائو که می‌گفت: «راه‌حل همه مشکلات از لوله تفنگ می‌گذرد»، از زبان لطیف می‌نویسد: کاش مسلسل پشت و پتیر از آن من بود، نفرت پراکنی عظیمی علیه هر کسی که ماشین شخصی دارد، لباس نو می‌پوشد... می‌کند.

جواب: آقای «ج» چنان با هیجان از حرکت ظریف مدنی و قانونمدار در مقابل رژیم تا دندان مسلح شعبوی ضد ترک پهلوی، صحبت می‌کند که گویا مقابل رژیم پهلوی یک سری آدمهای تروریست پک‌ک و داعش قرار گرفته‌اند و فراموش می‌کند در کل مدت بین زمان صمد تا سرنگونی و انداختن پهلوی به زباله دانی تاریخ، براهنی‌ها به علت بکار بردن یک کلمه ترکی قاپدی قاشدی در مقاله خود به چپس می‌افتد و مجبور به ترک وطن می‌شود، و هر بار که حرکتی مدنی رخ داد در نطفه خفه شده و نهایتاً فعالین و مردم با یک شعار اصلی «بگو مرگ بر شاه» به میدان آمدند و این یعنی جنگ بی‌امان با سیستم پهلوی.

■ موضوع فوق با سخنی از کتاب «ملی دوشونجه» کاملتر می‌شود که می‌گوید: «اگر یک عده خصوصاً در بین شعبوبهای فارس تصور می‌کنند انقلاب ۵۷ خطا بود باید گفت که اگر شعبوبها خطائی داشته و تیشه به ریشه خود زدند، ترکها و خصوصاً ترکان آذربایجان در مسیر درست تاریخ قرار داشتند و برای قطع ارتباط ارگانیک شعبوبه با منبع اصلی آن یعنی سازمانهای اطلاعاتی مוסاد و سیا و ماسونهای غربی، نجات آذربایجان از بایکوت اقتصادی سیستماتیک و همه جانبه دولت مرکزی شعبوبه، راهی جز سرنگونی این سیستم آپارتاید مورد حمایت استعمار نداشتند و در عین حال با اینکار کم هم شده جوابی نیز به کشتار هزاران

تُرک آذربایجانی در دوره حکومت ملی، توسط رژیم پهلوی دادند، و در این راستا، در حال حاضر نیز شعار "آذربایجان شرفدی، پهلوی بی شرفدی" به صورت یک شعار خودجوش بسیار پوپولر مردمی ادامه همان تفکر بوده و موثرتر از خیلی نوشته ها موجب تامل و تفکر و افزایش آگاهی ملی افراد معمولی گردیده است. [ماخذ، ص ۳۹۱].

■ آقای «ج» می نویسد: در داستان «یک هلو هزار هلو» تلاش بر آن است که اصل کمونیستی زمین از آن کسی است که در روی آن کار می کند، به کودکان آموزش داده شود.

جواب: آقای «ج» متأسفانه هر چیز منطقی و درست را به یک اصل کمونیستی ارتباط داده تقبیح می کند، حرف منطقی مثل «زمین مال کارکننده بر روی آن است» از زبان هر کسی گفته شود درست است و این مصداق ضرب المثل معروف ترکی آذربایجانی است که می گوید «قیلیچ قوشانانیدیر آت مینه نین». چنین موضع گیری چیزی جز بهانه دشمن تراشی نیست.

■ آقای «ج» می نویسد: صمد در داستان «پسرک لبوفروش» تضاد آشتی ناپذیر و مبارزه طبقاتی بین طبقه بورژوا و پرولتاریا را در قالب دعوای ناموسی بین تاروئردی و حاجی قلی تصویرپردازی می کند.

جواب: بطور کلی نقد منفی فوق هیچ جهت مثبتی ندارد هر نویسنده انواع روشها و ابتکارات را بکار می برد که تفکر خود را به شیوه های مختلف به خواننده برساند.

■ آقای «ج» در جایی دیگر می نویسد: عین سخن صمد از صفحه ۱۸۸ را می آورم: «در دو کلمه عرض شود که چرخ های این مؤسسه گویا با دلار آمریکایی می گردد و مأموریتش پخش و رواج افکار بی پایه «پان ترکیسم» است، با تکیه بر خرافه پرستی و قضاوت های کورکورانه تاریخی و پیش داوری. یک نظر نسبتاً عمیق به مجله فرهنگ ترک این مسأله را ثابت می کند».

جواب: این بیان آقای «ج» یک روش کلیشه ای است که عده ای برای کوبیدن پیشه وری و خیابانی و حتی افرادی مثلی اردوغان و الهام علیوف آورده و تفسیر به رای کرده و برای دشمنی با ترک بکار می برند. و این روش دشمنان می باشد، به این خاطر که در واقع دشمن بطور عمدی و دوست بطور سهوی، یک جمله ای که چه بسا خطای انسانی می باشد علم میکند تا هزاران جمله و مطلب نویسنده را زیر سایه انداخته و انسانها را از آنها بی بهره نمایند و این فرهنگ را از درون خالی نمایند. اولاً که این جمله صمد خطایی است که در زندگی هر کسی می تواند رخ دهد و ثانیاً با توجه به هجمه تبلیغاتی آن زمان و نبود ارتباطات گسترده امروزه و همچنین جبهه گیری های ضد هم افکار و ایدئولوژیها و احزاب در برهه ای از زمان، لغت پانترکیسم به غلط در معنای خاصی معروف گردید لذا این کاربرد را باید چهارچوب جو سیاسی و فرهنگی آن زمان قضاوت نمود، چنانچه در وضعیت کنونی نیز از فعالان ملی بسیار صادقی وجود دارند که به اشتباه همانگونه می اندیشند (نمونه نوشته آقای بنی سلطان).

دیگر اینکه خدمات صمد به فرهنگ ترکان آذربایجان، در آن زمان خفقان، چنان بارز و دارای حجم عظیمی از نوشته ها می باشد که متهم نمودن او به برخورد منفی به فرهنگ ترکان اگر از طرف دشمن نباشد مطمئناً از طرف کسانی است که کارهای او را

بصورت سطحی و کلیشه ای خوانده و با گرایش ایدئولوژیکی قضاوت می‌کنند. [جهت اطلاع از مفهوم کامل پانترکیسم و پانفارسیسم و تفاوت این مفاهیم، رجوع شود به ماخذ ۴ ذیل همان لغت]

■ آقای «ج» در مطلب دیگر می‌نویسد: مردم ما با حقوق ملی خویش آشنایی ندارند. کنشگران سیاسی، شامل مذهبی‌ها، کمونیستها، و پان ایرانیستها... مردم ما را با حقوق و شعور ملی خویش آشنا نکردند... بعد از صمد... بهروز دهقانی، کاظم سعادت، بعد از این دو علیرضا نابدل و عبدالمناف فلکی یکی بعد از دیگری راه مارکسیسم مائوئیسم و مشی چریکی را در پیش گرفتند... و در مقابله با رژیم پهلوی کشته شدند... غلامحسین فرنود و رحیم رئیس‌نیا هم توسط صمد، مارکسیست مائوئیست شدند اما هرگز اسلحه به دست نگرفتند و به سازمان چریک‌های فدایی خلق نپیوستند. ولی به غیر از خود بهروز دهقانی، دو خواهر، برادر و شوهرخواهرش به سازمان پیوستند.

جواب: در واقع جواب این موضوع که چرا فعالان ما نتوانستند مردم ما را با حقوق خود آشنا سازند در واقع هدف این مقاله بوده و باید آن را در دوره‌های مختلف رشد ملیگرایی ترکان آذربایجان که در بخش‌های ابتدایی این نوشته آمده جستجو کرد. در ارتباط با انواع راههای انتخابی توسط آشنایان صمد، این نکته قابل تأمل است که در واقع راه مدنی و فرهنگی صمد درست بوده اما رژیم آپارتاید پهلوی با تمام تلاش کلیه راههای مدنی را تخریب کرد و راهی که صمد می‌رفت را بست و اوضاع را چنان رادیکالیزه کرد که راهی جز انتخاب روش افراطی برای عده‌ای از بازماندگان راه صمد باقی نگذاشت و این راهی بود که همراه با روشهای دیگر بعد از ده سال به سرنگونی رژیم پهلوی انجامید. و طبیعتاً این تقصیر صمد نبود که آنها این راه را انتخاب کردند چنانچه دیگران، راه دیگری را برگزیدند البته بدون اینکه بدانیم چه موفقیتی داشتند و آیا بغیر از اینست که آنها منفعل شدند؟ باز در این راستا باید گفت همانگونه که در بالا ذکر شد ماسونهای غرب همراه شعوبیه، از اواخر دوره قاجار تا آخر دوره پهلوی، با حمایت‌های مالی و نظامی، جو اجتماعی-سیاسی را چنان به ترکان تنگ کردند که در این دوره حتی یک فرد و یا یک نوشته یک برگی در مورد ملیگرایی ترکها و اهمیت آن بوجود نیامد و مطمئناً آنهایی که می‌خواستند قد علم کنند در نطفه خفه می‌شدند، این وضعیت در سالهای ۱۳۴۵ به بعد بدلیل قدرتمندتر شدن رژیم پهلوی تشدید شد و یکی از عوامل به افراط کشیده شدن بازماندگان صمد بود.

■ به این نکته نیز باید اشاره نمود که هرچند از ترکان آذربایجان بصورت انفرادی به سازمانهای مسلحانه‌ای مثل چریکهای فدائی (۱۳۵۰) و چریکهای مجاهدین (۱۳۴۸) و غیره می‌پیوستند ولی همه این گروهها زیر هژمونی مرکزگرایی فارسی بودند و هیچکدام از این گروههای افراطی ذیل گروه هویت طلب ترک نبودند. متأسفانه تا کنون تجزیه و تحلیل جامعی از وضعیت اجتماعی سیاسی آن دوره و گروههای مختلف سیاسی-نظامی مخالف دیکتاتوری-استعماری پهلوی ارائه نشده است .

■ اگر مثال مشابهی را از زمان کنونی بدهیم موضوع افراطی بودن ویا نیروی مقاومت بودن چقدر در مورد گروهی مثل حماس صدق می کند؟ جای سوال می باشد .

اگر بخواهیم حرف صهیونیسم و استعمار غرب را در مورد تروریست بودن آنها بپذیریم در این صورت آیا کل خاک فلسطین را پیشکش صهیونیستها نمی کنیم و صهیونیزم نژادکش و پیش قراول استعمار را محق جلوه نمی دهیم؟

■ دوستان جناب «ج» قضاوت تاریخی بسیار نسنجیده غیرعلمی و ضد تاریخی را در انتساب گروههای افراطی بعدی به صمد نسبت می دهد، عین کسانی که گروههای افراطی مثل داعش و القاعده ویا گروههای افراطی در گذشته مثل گروه ترور حشاشون اسماعیلیه ویا قرمطی ها را معیار قرار داده و آن را ناشی از دین اسلام و قران قلمداد می کنند در حالیکه بستگی به دوره و زمانه و تفکر افراد هست که از نوشته ها و حوادث مختلف چه درسی را فرا بگیرند. چنانچه بعد از صمد افرادی بودند که راهی دیگر برگزیدند و البته وظیفه ماها نیز اینست که این راهها را بطور منطقی و علمی و تاریخی بررسی کرده و راههای درست از خطا را جهت انتخاب راه صحیح تر فعلی و آینده را برای خودمان ترسیم نماییم.

۹. دشمن سازی از شاعر و حکیم بزرگ فضولی:

آقای «د» از دیگر دوستان در مورد فضولی و دیگر بزرگان نیز چنین برخوردی دارند، آنها به ظن خود مو را از ماست می کشند
بیتی را مثلاً

"غمِ دُن اُلدوم، دئمّه دیم حالِ دِل زار سانا، ای گولِ تازه، روا گورمه دیم آزار سانا!
اینجمن هر نتیجه کیم، اغیار بیداد ائیله سه، یار جوور بیچون، کونول، بیداده مُعتاد ائیلهرم،
ای فضولی، یار اگر جوور ائتسه، اوندان اینجیمه، یار جوورو عاشیقه هر دم محبّت تازه لر،
جووردن آه ائتمه، ای عاشیق کی، عینِ لطفدور، دوست اسبابِ کمالِ حُسنه نقصان ایسته مز،"

آورده و با تفسیر به رای آن را دال بر نگاه خود آزاری و مازوخیستی فضولی قلمداد کرده و کل نوشته های او را زیر سوال می برند، متأسفانه چنین افراد توان دیدن خیلِ نقش و نگار و زیبایی را در هر مصرع و بیت شاعر و در کتاب فلسفه او را ندارند، در زیر به نمونه های کوچکی از آنها اشاره می شود. ابتدا جوابیه کوتاهی به اتهام واهی مازوخیستی اشاره می شود:

■ فضولی عشق را تنها راه رسیدن به معشوق می داند و چاره را در وحدتِ عاشق و معشوق و به عبارتی ذوب شدن عاشق در معشوق میداند و در این راستا است که اشعار مشابه در فوق را بیان می دارد ویا می گوید «عشق کیلکی چکدی خط، حرفِ وجودِ عاشیقه : (قلم عشق، بر وجود عاشق قلم بطلان کشید)». و طبیعتاً برای چنین کاری هم باید به این دنیا اهمیت داد و آن را

درست فهمید و برای اینکار عقل و علم و عمل لازم است، و هم هر آن بتوان از آن گذشت و در معبود ذوب شد. و این عناصر از ترکیبات اصلی اشعار فضولی می‌باشد. چنانچه در شعری چنین می‌گوید:

"علمیدیر باعثِ رفاهتِ خلق، فعلیدیر موجبِ رضایِ خدا." ترجمه: (این علم است موجب رفاه و آسایش خلق می‌شود و این عمل است موجب رضای خدا می‌گردد).

در اشعاری دیگر فضولی بر اهمیت عقل و علم اشاره دارد:

"عقل کیم غواصِ دریایِ کمالِ علمدیر، جوهرِ ذاتینِ تصوّرِ ائیله‌سه، حئیرانِ اولور،" ترجمه: (عقل که غواص دریای کمال است اگر ذات خود را بشناسد حیران می‌شود).

در واقع این دوستان حتی در بیتی که به ظن خود و با نگاهی غیرعلمی از دنیای امروز به پنج قرن قبلتر را در معنایی خودآزاری می‌بینند نمی‌توانند در این بیت مفهوم ذوب شدن انسان در عناصر فرهنگ ملی مثل وطن دوستی، عشق به زبان، عشق به توره (قوانین عرفی ترکان) و عشق به انسان و انسانیت را در قالب عشق به خدا و یا هر هستی دیگر را ببینند و فراموش می‌کنند که اینها در مقاطعی از زندگی انسانها و جامعه ما، ضامن بقای موجودیت این جامعه و ملت و وطن در مقابل دشمنان بوده و هست. نمونه دیگر از نقش و نگار شعری و تفکر انسانی متمایل به مدرن بسیار شگفت انگیز فضولی اینست که در حالیکه در دوران او بسیاری از ادیبان و شاعران مثل حافظ به جبرگرایی اعتقاد داشتند فضولی از اختیار و امکان تغییر سرنوشت توسط انسان را مدافعه می‌کند، فضولی در غزلی چنین می‌گوید: «هر کیمین تقدیردن مقصودو اؤز قدرینجه‌دیر، اهلِ عشق ایستر زلالِ وصل، زاهد سلسبیل.» (هر کسی تقدیر را به اندازه توانایی خود می‌فهمد، اهل عشق وصال ناب می‌فهمد و زاهد در معنای سلسبیل «چشمه بهشتی» و در معنای معامله می‌فهمد).

«فضولی در جایی دیگر معنی آشکار تقدیر را در مفهوم نیت و طلب انسان معنی می‌کند، در داستان لیلی و مجنون در مورد مجنون چنین می‌گوید: «چون رازِ درونین ائتدی تقریر، رایینه موافق اولدو تقدیر، امداد قیلیب عنایتِ حق، قیلدی اونو مقصدینه ملحق...» یعنی «وقتی او (مجنون) راز درون خود را مقرر نمود و بنحوی دیگر خواست، تقدیر او نیز بر این منوال تغییر یافت و عنایت حق سبب گردید تا او به مقصود خود برسد.» از این گفته کاملاً مشخص می‌باشد که فضولی تقدیر را در معنای «طلب انسان و عنایت خدا» معنی می‌کند به عبارتی در نظر فضولی تقدیر در دست خود آدمی است و عنایت خدا بر این منوال است که اگر انسان نیت کند و تلاش نماید تقدیر او عوض می‌شود.

«فضولی در قرن پانزده میلادی، تصوّر انسان قرن بیستم را بیان می‌دارد و دختر و پسر را در یک کلاس درس تصور میکند در لیلی و مجنون در بیتی می‌گوید:

بیر نئچه ملک مثال قیز هم،

مکتبه اونولا اولدو همدم

بیر صف قیز اؤتوردو، بیر صف اوغلان، جمع اولدو بهشته حور و غلمان،

در واقع فضولی برخورد نادرست و ظالمانه جامعه به زن را به تصویر می کشد .

چنین نقش نگارها بطور شگفت آوری در هر بیت از نوشته های این انسان عالم و عارف قابل ملاحظه است و می توان گفت که فضولی یکی از بزرگترین انسانهای داهی دنیای شرق می باشد و مثل بسیاری از بزرگان گمشده در زیر غبار بی خبری، هنوز ارزش واقعی آن را نیافته ایم.

در این قسمت به همین مقدار بسنده می شود و امید است دوستان با مطالعه جامعتر چنین انسانهای بزرگ وجهانی را با ساده انگاری خود مورد اتهام قرار ندهد و نکات مثبت آنها را با تفسیرهای علمی و منطقی به ملتمان بشناسانند. چنانچه دیگران در بقیه نقاط دنیا چنین می کنند.

■ کاش دوستانی که این مطالب را ارائه می نمایند سبقه تاریخی جامع الشرایط شناخته شده و قابل ملاحظه ای داشتند و حداقل یکی از شخصیت های بزرگ و اوسطوره ای آذربایجان مثل صمد بهرنگی، بعد از گذشت ۶۰ سال از نبود او مورد نقد مناسبی قرار میگرفت ولی متأسفانه چنین پختگی را در اینجا نمی توان دید.

■ مشابه این دوستانی که به ظن خود می خواهند راه جدیدی را بوجود بیاورند هنوز فعالان تازه واردی هستند که فکر می کنند برای اینکه خود را غیروابسته نشان دهند باید ابتدا یک توپ تشری علیه ترکیه، جمهوری آذربایجان و یا پان ترکیسم و غیره زده و بعد بتوانند حرف دلشان را بزنند. این دوستان با انتقادهای نابجا از بزرگانی مثل صمد، پیشه وری و فضولی و دیگر عالمان، ناخواسته صدمه زیادی بر خود می زنند و شاید خود آزاری واقعی را باید در اینجا دید .

■ عدم آگاهی صحیح ما از فرهنگ و تاریخ ما حاصلش این بود که مجبور شویم بگوییم صمد مظلوم زیست، مظلومانه مبارزه کرد، با مرگی مظلومانه قربانی شد و مظلومانه مورد هجوم قرار گرفت، چنانچه پیشه وری چنین بود، چنانچه ذهتابی چنین بود و چنانچه بیریا چنین بود و چنانچه ابراهیمی چنین بود، چنانچه ستارخان چنین بود و چنانچه محمدعلیشاه و احمدشاه چنین بود. چنانچه خلخال و آیت الله عظمای چنین بود و چنانچه بسیاری از بزرگان زنده ما چنین هستند، بطوریکه مدام در معرض تحقیر و تحریف جک سازیهای ناروا و پرونده سازیهای شعوبیه و ماسونها قرار دارند.

و این سرنوشت انسانهای ما در این عصر نوشعوبیه و نو استعماری می باشد و بقول صمد باید همت کرد و سرنوشتی نو رقم زد. و بقول آشنایی (معمدیان) وجود تناقض های مختلف رفتاری در بین روشنفکران فعال ترک و در بین مردم عادی (بوژه مهاجرین به تهران و مناطق فارس نشین) پارادوکسی را بوجود می آورد که ریشه در زخم های عمیق روانی و اجتماعی دارد، از نگاه روانشناسی، این یک نمونه روشن از همانندسازی با مهاجم است. وقتی فشار سیستم زیاد می شود فرد تحت ستم برای کاهش اضطراب ارزش های ستمگر را درونی می کند... از دید جامعه شناسی این پدیده با نظریه کنش عقلانی ویر و مفهوم سرمایه نمادین

بوردیو قابل تحلیل است که یک سرمایه‌گذاری مثلاً عقلانی در سیستم مسلط محسوب می‌شد. نظریه هویت اجتماعی تاجفل نیز نشان می‌دهد افراد برای ارتقای عزت نفس به گروه مسلط می‌پیوندند و گروه قبلی خود را کم‌ارزش می‌دانند. تنها راه رهایی از این تناقضات و بی‌عدالتی‌ها بالا بردن آگاهی ملی ملت بدون ایجاد تعصب و نژادپرستی بوده و در عین حال تلاش صادقانه فعالان روشنفکر را می‌طلبد.

۱۰. کارهای صمد

● کارهای صمد عملاً از اولین حرکتها در دل ظلمات مخوف اوج اقتدار رژیم پهلوی بود و آنچنان جسورانه و عظیم است که فقط انسان وقتی کتابهای او را بدفعات می‌خواند متوجه عمق موضوع می‌شود، در اینجا به نمونه کوچکی از نوشته‌های او اشاره می‌گردد:

■ ادبیات و فولکلور آذربایجان (تاریخ تیر ۱۳۴۵) [ماخذ ۱۲، ص ۱۳۶]

صمد در این نوشته اهمیت کتابهایی مثل دده قورقود، کوراوغلو و شاعرانی مثل فضولی و واحد و صابر و قراچورلو و شهریار را بیان می‌کند و شعر هجایی ترکی را با شعر عروض عربی مقایسه می‌کند، ذکر اینگونه مطالب در آن دوره تاریکی و خفقان علاوه بر جسارت، دانایی زیادی را نیز می‌طلبد.

او در مورد شهریار می‌نویسد (ص. ۱۴۳): شهریار با «حیدربابایه سلام» فصل تازه‌ای در شعر کتبی آذربایجان گشود، قسمت بزرگی از حیدر دیگر شعر به معنای دقیق کلمه است.

صمد در مورد سازیمین سؤزو چنین می‌گوید: اکنون گوینده «سازیمین سؤزو» (نوی ساز من) اثر خود را در معرض قضاوت گذاشته است. اگرچه این ظاهراً اولین اثر گوینده است که به دست مردم می‌رسد، اما پختگی و انسجام کلام او نشان می‌دهد که سالهاست دست‌اندر کار است و کم کسی نیست.

■ مشخصات قهرمان در افسانه‌های آذربایجان (تاریخ آذر ۱۳۴۷) [ماخذ ۱۲، ص ۱۴۹]

صمد با مطالعه داستانها و قصه‌های آذربایجانی، شخصیت‌های این داستان‌ها را مثل کچل، وزیر، دیو، روباه و گرگ، مورد مذاقه قرار می‌دهد.

■ نوشته "عاشق شعری (تاریخ مهر ۱۳۴۶) [ماخذ ۱۲، ص ۱۵۳]" و همچنین نوشته "ساری عاشیق (تاریخ آذر ۱۳۴۶) [ماخذ

۱۲، ص ۱۶۸]" نزدیکی بسیار بالای او به مسائل ملی‌گرایی صمد را نشان می‌دهد

■ صمد در نوشته "شاه اسماعیل خطائی (تاریخ آذر ۱۳۴۶) [ماخذ ۱۲، ص ۱۷۵]" مطالب ارزشمندی را ارائه می‌کند که نشان

از ادراک بالای ملی‌گرایی او محسوب می‌گردد. به بخشی از آن نوشته اشاره می‌شود:

"مورخان ایرانی و مستشرقان به اتفاق یا بیشترشان بر این اعتقادند که فرهنگ و ادبیات ایرانی در عصر صفویه سخت دچار سستی شد و اثر قابل ملاحظه ای در این دوره به وجود نیامد مخصوصاً اثر شعری. مثلاً لغت دهخدا با تکیه بر تاریخ ادبیات ادوارد براون چنین می نویسد «از حیث و وجود شاعران بزرگ قحط عجیبی در عهد صفویه حکمفرما بود» (مجموعه مقاله‌ها، ص ۱۷۵، زیر ماده اسماعیل). با کمی دقت و اعمال بیطرفی زود می توان فهمید که این سخن بهتان عظیمی است که حتی با چند من سریشم به دامان صفویه نمی چسبد. تنها وجود آثار گوناگون سرسلسله صفویه (شاه اسماعیل) این دروغ بزرگ مورخان را برملا می کند. حالا غزلسرای بزرگ فضولی و دیگران را نگفتم.

می توان گفت تنها علت چنین اشتباه و دروغسازي بزرگ مورخان اینست که شاه اسماعیل و شاعران دوره صفوی بیشتر به آذری شعر می گفتند و مورخان ادبیات فارسی (که به غلط خود را مورخان ادبیات ایران نام داده اند) با غفلت یا چشم پوشی عمدی از این امر دچار اشتباه یا دروغسازي شده اند. حتی لغت نامه دهخدا با آن حجمش در باره شاه اسماعیل غزلسرا و شاعر سخت به بیراهه رفته و فقط عبارت کوتاه و گمراه کننده زیر را نوشته: «تخلص شعری شاه اسماعیل 'خطائی' بود و بترکی دیوانی داشته است.» (مجموعه مقاله‌ها، ص ۱۷۵).

و سپس منابع مهم زیر را در این مورد معرفی می کند که نشاندهنده اشرافیت صمد بهرنگی به منابع ترکی بوده است:

1- «ایسلام انسیکلوپدییسی (دایره المعارف اسلامی)، چاپ ترکیه، زیر ماده آذری azeri

۲- مقدمه مفصل جلد اول مجموعه آثار شاه اسماعیل خطائی، نشریات آکادمی علوم آذربایجان شوروی، چاپ باکو ۱۹۶۶ (در ایران نیز پخش شده)»

■ تغییر نام روستاها (تاریخ ۱۳۴۴) [ماخذ ۱۲، ص ۲۳۸]

صمد با آگاهی کامل از طرح های رژیم پهلوی در جعل و تحریف اسامی ترکی مکانهای مختلف آذربایجان اشارات مهمی در این زمینه دارد، به عنوان نمونه به مطالب زیر از نوشته "دیداری از روستاها" آورده می شود، این نوشته روشنگری و آگاهی او را از وضعیت بحرانی آن زمان نشان می دهد. "ساری قیه یعنی صخره زرد. در اسناد رسمی ده را «سارقیه» می نامند و این اسناد رسمی ها علاقه عجیبی به قلب نام روستاها و گاهی شهرها دارند. مثلاً در نزدیکی تبریز دهی است به نام «آخما قیه» (صخره لغزان) آنوقت بیا و ببین که اسمش را گذاشته اند «احمقیه»! سنیوان که در ترکی چادر معنی می دهد نام سگبان گرفته و... بگذریم"

■ ماهی سیاه کوچولو و صمد: در بین ترکان آذربایجان و در ایران و حتی در دیگر نقاط خارج از کشور، عموماً صمد را با داستان ماهی سیاه کوچولو می شناسند. عده ای موضوع صاحب شدن خنجر برای حفاظت خود در مقابل دشمنان که قصد خوردنش را

دارند، توسط ماهی سیاه کوچولو را حمل بر افراط گرایی صمد قلمداد می کنند و حتی از شهریار مثال "انسان اولان خنجر بئلینه تاخماز" را می آورند که او مخالف این شیوه است.

ابتدا قطعه مورد نظر شهریار با ترجمه آورده می شود .

گۆز یاشینا باخان اولسا قان آخماز. اگر به چشمهای گریان توجه شود خونی نمی ریزد
انسان اولان خنجر بئلینه تاخماز. کسی که انسان باشد به کمرش خنجر نمی بندد
آما حئیف کور توتدوغون بوراخماز. افسوس که حرف بر کور دل اثر نکند
بهشتیمیز جهنّم اولماقدادیر! به این جهت بهشتیان در حال جهنم شدن است
ذیحجه میز محرم اولماقدادیر! ذیحجه مان در حال محرم شدن است. (شهریار)

■ متأسفانه این دوستان حوادث و مسائل گذشته را با پیش داوریهایی که شرایط امروز برایشان ایجاد کرده، چنان ساده سازی می کنند که عملاً شرایط بسیار متنوع اجتماعی سیاسی را می خواهند مثل معادله تک مجهولی ریاضی ساده حل نمایند. و فکر میکنند گناهکار را پیدا کرده اند. آنها مثل شعوبه یک یزید درست می کنند و یک امام حسین، تمامی تحلیلها از این مسیر می گذرد و عوامل مختلف دخیل در حوادث دیده نمی شوند، دوست و دشمن گم شده و یکی از دشمنان اصلی که در واقع خود شعوبه می باشد در پشت پرده قرار گرفته و شناخته نمی شود. در واقع در اینجا از دیده شدن شرایط مختلف غفلت می شود، چنانچه در شرایط فعلی هرچند ماها فعالیت مدنی را پیش گرفته ایم اما متفق القولا در آذربایجان غربی در مقابل تروریسم کردی مسلح شدن مردم را مدافعه می کنیم و از دولت می خواهیم که مردم و بویژه ترکان را مسلح کنند تا در مقابل تروریستها ایستادگی کنند.

ماهی سیاه کوچولو خنجر را نه برای قلدری و هجوم به دیگران بلکه جهت مدافعه در مقابل آنهایی که قصد نابودی او را دارند، صاحب می شود.

این حرف در مورد شعر شهریار نیز صادق است شهریار می گوید "انسان اولان خنجر بئلینه تاخماز: کسی که انسان باشد به کمرش خنجر نمی بندد" بعضیها این شعر شهریار را در نقطه مقابل حرف صمد قرار می دهند در صورتیکه شهریار برای اینکار شرط گذاشته چنانچه در مصرع قبلی می گوید "گۆز یاشینا باخان اولسا قان آخماز" یعنی اگر به دیده های گریان توجه شود انسان نیازی به داشتن خنجر نخواهد داشت دقت کنید پسوند "سا" در کلمه "اولسا" در فارسی به معنی اگر می باشد.

■ کتاب "کند و کاو در مسائل تربیتی ایران" یکی دیگر از کتابهایی است که مورد هجوم فعالان ترک دشمن ساز از شخصیت‌های تاریخی ترکان آذربایجان می باشد. آنها دلیلشان اینست که در این کتاب صمد هدفش تدریس درست زبان فارسی به بچه های تُرک می باشد، لذا بدرد ما نمی خورد و این کتاب به دشمن خدمت می کند.

در اینجا قصد نقد کتاب فوق را ندارم بلکه با چند سوال از این دوستان ماکزیمالیست زیاده خواه، ارائه یک راه حل حتی بسیار اولیه را دارم.

آیا بغیر از اینست که من و شما بالاجبار حق یادگیری زبان مادری را نداشته و مجبور به یادگیری زبان فارسی در مدرسه می باشیم، آیا این زبان را یاد نگیریم؟ و مدرسه را تعطیل کنیم؟ آیا شما دوست عزیز حاضر هستید بچه خود را از همین مدرسه ای که زبان فارسی را بجای زبان مادری تدریس می کنند محروم کنید؟ البته که تا کنون کسی حاضر به اینکار نشده است. بنابر این آیا صحیح نیست که راه های درست یادگیری همین زبان اجباری را اجرا کنیم؟

صمد بهرنگی در این کتاب در واقع محرومیت ها و مشکلات عدیده دانش آموزان ترک بویژه در روستاها را بیان می کند و در عین حال در لابلای کتاب به زبان ترکی و اهمیت دادن به آن را پیش می شد و بویژه لغات ترکی و فارسی مشترک را پیش می کشد، سوال اینست حال که ما نمی توانیم تدریس زبان ترکی حتی یک ساعته را بر سیستم آموزشی بقبولانیم آیا مناسب نخواهد بود که این کلمات مشترک را در کتابهای درسی بگنجانیم تا دانش آموز حداقل با تعدادی کلمه ترکی آشنا شود، البته باید دقت نمود که صمد این کتاب را در اوج دوره قرون وسطایی پهلوی پیش کشیده در حالیکه ماها حتی در دوران پیشرفت تکنولوژیکی و دیجیتالی قرن بیست و یک هنوز یک وجب از خواسته های صمد بهرنگی را به این سیستم آموزشی نتوانسته ایم بقبولانیم، بنابر این آیا صحیح نیست که بنا به نظر صمد همین زبان اجباری را علمی تر همراه لغات ترکی یاد بگیریم؟

شاید این سخن ژان پل سارتر توجیهی برای کار صمد باشد، سارتر در مورد مقابله با مارکسیسم و کمونیسم سخنی با این مضمون دارد که برای مقابله با یک ایدئولوژی غیر صحیح اول باید درون آن رفت و آنرا بطور علمی و منطقی یاد گرفت و با همان ابزار آنها با آن مقابله کرد.

■ یکی دیگر از کارهای بسیار مهم و اساسی صمد بهرنگی همراه با بهروز دهقانی جمع آوری قصه های ترکی می باشد که برای چاپ آنها اقدام می کند و بقول آقای فرزانه، بخاطر آن با مشکلات امنیتی زیادی مواجه می شود.

او عمر کوتاه ادبی اش را عملاً صرف رشد و اعتلای فرهنگ و ادبیات ترکی کرد و بویژه بعد از اقدام به چاپ قصه ها بزبان ترکی دچار مخمصه زیادی شده و مجبور به نوشتن قصه ها به زبان فارسی شده بود و البته همین قصه ها نیز محرکی برای خوانندگان آن در بازیابی هویت ملی خود بوده و هست و می توان گفت اکثر هویت طلبان دهه پنجاه و شصت حاصل زحمات او هستند.

● نتیجه گیری

وجود طرح‌های استعماری برای تغییر حکومت قاجار در ایران و جایگزینی حکومت شعوبیه بجای آن و ضعف ساختاری حکومت قاجار و عدم توسعه اقتصادی و فرهنگی در جامعه از یک طرف، و عدم شناخت عناصر فرهنگی و عناصر سیاسی ملیگرایی مدرن توسط فعالان جامعه از طرف دیگر، سبب گردید جامعه روشنفکری و فعالان فرهنگی - سیاسی آذربایجان نتوانند دوست را از دشمن تمیز دهد و دچار ناکامی‌های مکرر شدند. یکی از اثرات این ناکامی‌ها در تجزیه تحلیل شخصیت‌های تاریخ معاصر خود را نشان می‌دهد و فعالان نه چندان مورخ، دنبال بُز گناه گشته و از شخصیت‌های تاریخی آذربایجان دشمن‌سازی می‌کنند. بر مبنای نتایج نظری این مقاله برخورد به نوشته‌ها و اعمال شخصیت‌های دوره مشروطه به بعد با مد نظر قرار دادن سه دوره ملیگرایی شامل، دوره تفکر ایالتی ولایتی، دوره زایش و دوره تفکر مدرن ملیگرایی صورت بگیرد، جامعه فعالان فرهنگی آذربایجان تا زمانی که نتوانند عناصر ملیگرایی مدرن را که شامل عناصر فرهنگی «۱-وطن یا یُورد، ۲-زبان ترکی، ۳-تاریخ ترکان و بویژه تاریخ معاصر شعوبیه، ۴-فرهنگ و ادبیات، ۵-چئوره‌چیلیک ویا مسائل زیست محیطی و نگاه به طبیعت، ۶-فرهنگ دینی و فلسفه و عرفان ملی، ۷-موقعیت زن در جامعه ترک، ۸-منش ملی ترکان، ۹-آگاهی ملی ویا آگاهی اکتسابی»، و همچنین عناصر سیاسی ملیگرایی شامل شناخت نیروهای سیاسی-نظامی داخلی و خارجی و نقاط قوت و ضعف آنها و چگونگی تعامل با آنها را بصورت نظری و عملی به جامعه آذربایجانی و بویژه فعالان عرصه فرهنگی-سیاسی تفهیم نمایند وضعیت موجود و ضعف حاکم بر آن ادامه می‌یابد. بدین سبب وظیفه بزرگ و فداکارانه‌ای بر دوش آنها در آگاه‌سازی ترکان ایران و بویژه ترکان آذربایجان سنگینی می‌کند.

● منابع

- ۱-ناسیونالیزم نظریه‌لری، اؤموت اؤز کیریملی، وزیری، ۳۶۰ ص، ترجمه و تعلیقات جفرلی، چاپ سال ۱۴۰۰.
- ۲-تورکچولویون اساسلاری، ضیا گوئیالپ، کؤچورن آذرئل، ۱۱۳ صفحه، ۱۳۹۲
- ۳-تورکچولویون تاریخی، یوسف آکچورا، آذربایجان تورکجه‌سینه اویغونلاشدیران: آیینیز کنگرلی، علمی رئاکتورؤ: دؤکتور فتحی گدیکیلی، کؤچورن آذرئل، ۱۴۰ صفحه، ۱۳۹۲
- ۴-مللی دوشونجه (تورکچولوک و آذربایجانچیلیق)، وزیری، ۴۱۶ صفحه، ۲۰۲۲-۲۰۲۵.
- ۵-شعوبیه جهانبینی باستانگرای افراطی در مقابل جهان بینی مدرن مدنی، تیر ۱۴۰۰، جفرلی
- ۶-حرکت دانشجویان آذربایجانی در دهه پنجاه، علیرضا صرافلی، تبریز ۱۳۸۴/۲/۲۲ و تهران ۱۳۸۶/۲/۱۹
- ۷-فرهنگ و سیاست‌های ناسیونالیستی در جهان سوم، نویسنده: داوا نوریو، ترجمه بیژن اسدی مقدم، ۴۰۰ ص. ناشر ساوالان ایگیدلری، ۱۳۹۹
- ۸-شعوبیه بزرگترین نهضت جعل تاریخ و دروغ‌سازی، طاهر محامی، شهریور ۱۳۹۵

- ۹-جمهوریتین قوروجو فیکری: تورک ملیتچیلیگی، اسماعیل آجار، مارت ۲۰۰۸
- ۱۰-آذربایجان تاریخی، میللت، دؤولت و سیاست، یازار: پروفیسور نصیب نصیبلی، حاضرلایان آیدین موغانلی، ۱۰۴۸ ص.
- ۱۱-تفاوت جهان بینی دوشاعر بزرگ حافظ و فضولی در اولین غزلهای آنها، نوشته اسماعیل جفرلی
- ۱۲-مجموعه مقاله‌ها، صمد بهرنگی، انتشارات شمس، ۱۳۴۸
- ۱۳-ترکان ایران، محمد امین رسول زاده، برگردان توسط جعفر جنانی، چاپ سومرشر، سال ۱۴۰۱
- ۱۴-راز تمایل مبارزان و فعالان دهه چهل و پنجاه آذربایجان به احزاب سراسرای ایران، ابراهیم رشیدی (ساوالان)
- ۱۵-جنبش دانشجویی تبریز به روایت اسناد و خاطرات رحیم نیکبخت، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، سوره مهر، ۱۳۸۱
- ۱۶-ناسیونالیسم ایرانی و مسئله آذربایجان و زبان ترکی، ناصر صدقی...بهار ۱۴۰۰
- ۱۷-ملت و ملی گرایی در نگاه انتقادی آنتونی دی. اسمیت (رویکرد جامعه شناسی تاریخی)، مطالعه موردی ایران، علی اشرف نظری، نوذر خلیل طهماسبی، تابستان ۱۳۹۴